

בן איש חיל

הרב יואל מנוביץ

ראשי פרקים:

גיבורי הדורות הראשונים

בניהו בן יהודע

בן איש חיל

עשרה בטבת

גאון עוזכם

גיבורי הדורות הראשונים

אנו מסתכלים בדורות הראשונים, המסופרים בתורה, בנביאים ובכתובים, אותם הדורות שהיו עסוקים במלחמה - והם הם הגדולים שאנו מתיחסים אליהם בידידות וגדולת קודש... משתוקקים לאמוצם, לכח החיים החטוב והגבוש, האיתן והמוצק, ששכן בקרבם. (הראי"ה, אורות המלחמה ב)

הרב אינו מפרש מי הם הגדולים מהדורות הראשונים המסופרים בתורה, שאליהם אנו מתגעגעים. נראה שהרב מכוון לאבות הקדושים, שמהלך חייהם היה רצוף מלחמות, והם מתוארים במקרא ובחז"ל כלוחמים אנשי חיל. ואולי הכוונה היא לבני יעקב, שאביהם בירך אותם איש כברכתו וכגבורתו, או שמא רמז הרב למשה, פנחס יהושע וכלב שגם הם כולם מצוינים בגבורתם.

והנה כשהרב עובר לדבר על הדמויות המסופרות בנביאים, "אותם שאנו משתוקקים לאמוצם, לכוח החיים החטוב והגבוש, האיתן והמוצק, ששכן בקרבם", דומה שאין מקום להתלבטות; מיד מזדקרת ועולה לנגד עינינו דמות דיוקנו של נעים זמירות ישראל - דוד המלך המתקשה כארז ביוצאו לקרב.

למנהיגותו של דוד אנו מתוודעים ביורדו אל המלחמה, עוד בטרם התפרסם שהוא מיועד למלכות. כבר אז, בפגישתו הראשונה עם שאול, הוא מספר למלך על מאבקיו וגבורותיו

מול האריה והדוב. בהמשך דוד יוצא בגפו להילחם עם גלית הממוגן מכף רגל ועד ראש, ומשם ואילך לאורך חייו מלווים הקרבות והמאבקים החיצוניים והפנימיים את חייו, עד שבסוף ימיו אומר דוד על עצמו "וְהָאֵלֹהִים אָמַר לִי... כִּי אִישׁ מִלְחָמוֹת אָתָּה וְדָמִים שָׁפַכְתָּ". בתקופה זו של ביסוס המלכות והאחיזה בארץ מתנהלות מלחמות רבות, ומתגלים גיבורים רבים. בפירוט רב מאריך התנ"ך לספר ולציין בשמותיהם את הגיבורים המקיפים את דוד. על פני למעלה משלושים פסוקים לקראת סוף ספר שמואל נמנים שמות הגיבורים וההיררכיה ביניהם², ובתוך רשימת השמות הארוכה בולט שמו של בניהו בן יהוידע שמלבד ציון שמו מתוארים גם מעשי גבורתו.

בניהו בן יהוידע

הפסוקים מונים את גיבורי דוד ומתארים את עלילות גבורתם. על בניהו בן יהוידע נאמר שהוא איננו משלושת הגיבורים הראשונים, אך הוא נכבד יותר מהשלושים הבאים אחריו. בנוסף מוזכרים בפסוקים שלושה אירועים מלחמתיים המיוחסים לו: הכאת שני לוחמים מיוחדים של מואב, הכאת הארי ביום השלג, והכאת המצרי בחרבו של המצרי.

את בניהו בן יהוידע נפגוש שוב בתחילת ספר מלכים. המלך דוד בערוב ימיו, ואדוניה בן חגית מתנשא לאמור שימלוך, ומתכנן ליטול את המלכות כנגד רצון אביו. בעוד שר צבאו הוותיק של דוד – יואב בן צרויה – חובר אל אדניה, צדוק הכהן ובניהו בן יהוידע שומרים אמונים לרוד ומתייצבים לימין המלך. בהמשך, לאחר הסתלקות דוד, נמשח שלמה למלך וממנה את בניהו בן יהוידע לשר הצבא במקום יואב. אחת הפקודות הראשונות שמקבל בניהו מהמלך היא להרוג את יואב. לאחר משא ומתן עם יואב, תוך כדי שהלה אוחז בקרנות המזבחה, בניהו בן יהוידע שר צבא שלמה הורג את יואב שר צבא דוד.

ניתן לראות בתמונה הלעומתית של שני שרי הצבא מעין הנגדה ומהלך של התפתחות. כשם שמלכות שלמה היא קומה נוספת על גבי מלכות דוד, שהניחה את היסודות למלכות בישראל, גם שר צבאו של שלמה מהווה תיקון לכשלי של קודמו. יואב ואחיו הם גיבורים העשויים ללא חת; יואב מסור לעם ישראל בכל מאודו ואין לו משלו כלום. יחד עם זאת,

1 דברי הימים א' כה, ג

2 שמואל ב', כג, וביתר פירוט בדברי הימים א'

פעם אחר פעם יואב אינו מקבל את מרותו של דוד, והוא מסרב לוותר על הבנתו ולבטל דעתו למלך. בניגוד אליו, בניהו בן יהוידע הוא גיבור מלחמה המתבטל אל המלך, והוא הראשון שמכתיר את שלמה למלך תוך כדי התבטלות מלאה לדוד:

וַיַּעַן בְּנֵיהוּ בֶן יְהוֹיָדָע אֶת הַמֶּלֶךְ וַיֹּאמֶר אָמֵן כִּן יֹאמַר ה' אֱלֹהֵי אֲדֹנָי הַמֶּלֶךְ: כַּאֲשֶׁר הָיָה ה' עִם אֲדֹנָי הַמֶּלֶךְ כִּן יִהְיֶה עִם שְׁלֹמֹה וַיַּגְדֵּל אֶת כְּסָאוֹ מִכְּסֵּא אֲדֹנָי הַמֶּלֶךְ דָּוִד: (מלכים א א, לו-לז)

הנאמנות וההתבטלות למלך באות לידי ביטוי גם בהמשך, כשבניהו הורג את יואב, אדוניה ושמעי בן גרא. זאת אולי גם הסיבה לכך שמי שנבחר להיות שר הצבא אחרי יואב הוא לא אחד משלושת הגיבורים היושבים ראשונה במלכות, שכן "וְאֶבְיָשִׁי אַחִי יוֹאָב בֶּן צְרוּיָהּ הוּא רֹאשׁ הַשְּׁלֹשָׁה"³. אבישי אחי יואב שייך לאסכולה מסוימת, ואילו שר צבא של שלמה מביא עמו רוח שונה.

בן איש חיל

תיאור גבורותיו של בניהו בן יהוידע כתוב בדרך עלומה שרב בה הנסתר על הגלוי:

בְּנֵיהוּ בֶן יְהוֹיָדָע בֶּן אִישׁ חַיִל רַב פְּעֻלִים מִן קַבְצָאֵל הוּא הִכָּה אֶת שְׁנֵי אַרְיָאֵל מוֹאָב וְהוּא יָרַד וְהִכָּה אֶת הָאָרִי בְּתוֹךְ הַבּוֹר בְּיוֹם הַשְּׁלֵג: וְהוּא הִכָּה אֶת הָאִישׁ הַמְצָרִי אִישׁ מִדָּה חָמֵשׁ כְּאֵמָה וּבִיד הַמְצָרִי חָנִית כְּמִנּוֹר אַרְגָּיִם וַיָּרַד אֵלָיו בְּשִׁבְטוֹ וַיַּגְזֵל אֶת הַחֲנִית מִיַּד הַמְצָרִי וַיִּהְרָגֵהוּ בְּחֲנִיתוֹ: אֵלֶּה עֲשֵׂה בְּנֵיהוּ בֶן יְהוֹיָדָע וְלוֹ שֵׁם בְּשִׁלּוֹשָׁה הַגְּבֻרִים: מִן הַשְּׁלֹשִׁים הֵנּוּ נִכְבְּדוּ הוּא וְאֵל הַשְּׁלֹשָׁה לֹא בָּא וַיִּשְׁימָהוּ דָּוִד עַל מִשְׁמַעְתּוֹ: (דברי הימים א' יא, כב-כה)

בקריאה פשוטה, לפנינו תיאור מעשי גבורה הרואיים של איש מלחמה הנלחם מול אויבים קשים ומול איתני טבע וחיות טרף, ויכול לכולם. בהתבוננות נוספת, הפסוקים מזכירים ומבזיקים באופן מובהק את המפגש של דוד וגלית. הן בניהו בן יהוידע והן דוד הם "בני איש", בניהו "בן איש חיל רב פעלים", "וַיָּרַד בֶּן אִישׁ אֶפְרַתִּי הַזֶּה מִבֵּית לָחֶם יְהוּדָה וַשְּׁמוֹ יִשִּׁי"⁴. בן יהוידע מכה את הארי בתוך הבור, וגם בן ישי מכה את הארי ואת הדב ומציל

3 שמואל ב כג, יח

4 שמואל א' יז, יב

מפיהם את השעה. גם תיאור האויב המצרי, גובהו וכלי נשקו, מזכיר את "אִישׁ הַבְּנִים" הפלשתני, גלית, בגובהו ובחרבו. הפרט השווה הבולט ביותר, הוא ששניהם הורגים את האויב בחרבו של האויב, וזאת לאחר ששניהם יוצאים למערכה מצוידים בכלי נשק בלתי קונבנציונליים; דוד ניצב לפני גלית במקלו ובחלוקי אבנים, ובניהו יורד להילחם בשבט - במקל. הנתון הזה כמובן מגדיל את ההערכה אליהם, שכן פתיחת הקרב בנחיתות צבאית מובהקת והבסת האויב חרף זאת, מעצימות עד למאוד את גבורת הלוחם.

אפשר שהדמיון בין תיאורי הקרבות מבקש ללמד אותנו על דמיון בין האישים. שניהם לוחמים עזי נפש היוצאים במסירות נפש למען כבוד ישראל, אבל כלי הנשק העומדים לרשותם הם כלים אזרחיים מאולתרים, כלי עבודה של חקלאים – מקלות ואבנים. החרב אינה שלהם, היא אינה טבעית להם; הם הורגים במקצועיות, אבל מתוך אילוץ. ללמדנו שהם לוחמים אמיצי לב שחרכם לא תשוג אחור וקשתם לא תשוב ריקם, אבל לא זו אומנותם, לא זה ייעודם. החרב אינה משובש חיייהם; "וְעַל תְּרַבֵּף תַּחֲיֶיהָ"⁵ ברכת עשיו היא. נראה להביא חיזוק להבנה זו מסוגיית הגמרא בבבא קמא, שם הגמרא מבקשת לדייק את הגדרת הגולה ומביאה לשם כך מקור מהתנ"ך: "ואלא גולן היכי דמי? אמר ר' אבהו: כגון בניהו בן יהוידע, שנאמר: 'וַיִּגְזַל אֶת הַחֲנִית מִיַּד הַמְּצָרִי וַיַּהַרְגֵהוּ בְּחֲנִיתוֹ'".⁶ נטילת חרב המצרי על ידי בניהו היא המקור לגול, זהו הביטוי המובהק ביותר לאדם שנוטל חפץ שאינו שייך לו.

חילם לאורייתא

כך נפתחת רשימת גיבורי דוד: "אֵלֶּה שְׁמוֹת הַגְּבֻרִים אֲשֶׁר לְדָוִד יֹשֵׁב בְּשֶׁבֶת תַּחֲפֹמְנֵי רֹאשׁ הַשְּׁלִשִׁי הוּא עֲדִינו הֶעֱצָנִי עַל שְׁמֹנֶה מֵאוֹת חָלָל בְּפַעַם אַחַת".⁷ פסוק זה נדרש על ידי חז"ל כמתאר דווקא את עולמו התורני, המידותי והרוחני של דוד:

"אֵלֶּה שְׁמוֹת הַגְּבֻרִים אֲשֶׁר לְדָוִד יֹשֵׁב בְּשֶׁבֶת וגו'", מאי קאמר? - אמר רבי אבהו, הכי קאמר, ואלה שמות גבורותיו של דוד: "יֹשֵׁב בְּשֶׁבֶת" - בשעה שהיה יושב בישיבה לא היה יושב על גבי כרים וכסתות, אלא על גבי קרקע... "הוּא עֲדִינו הֶעֱצָנִי" - כשהיה יושב ועוסק בתורה - היה מעדן עצמו כתולעת, ובשעה שיוצא למלחמה - היה מקשה

5 בראשית כז, מ

6 בבא קמא עט, ב

7 שמואל ב' כג, יח

עצמו כעץ. (מועד קטן טז, ב)

באופן דומה דרשו חז"ל גם את הפסוקים המתארים את גבורתו של בניהו בן יהוידע כמדברים על גבורה במלחמתה של תורה:

בניהו בן יהוידע - זה סנהדרין, ואביתר - אלו אורים ותומים, וכן הוא אומר: "וּבְנֵיהוּ בֶן יְהוֹדָע עַל הַפְּרִתִי וְהַפְּלִתִי"; ולמה נקרא שמם כרתי ופלתני? כרתי - שכורתים דבריהם, פלתי - שמופלאים בדבריהם.

"וּבְנֵיהוּ בֶן יְהוֹדָע בֶּן אִישׁ חַי רַב פְּעָלִים מְקַבְּצָאֵל הוּא הִפָּה אֶת שְׁנֵי אַרְאֵל מוֹאֵב וְהוּא יָרַד וְהִפָּה אֶת הָאָרִי בְּתוֹךְ הַבְּאֵר בְּיוֹם הַשְּׁלֵג". "בֶּן אִישׁ חַי", אטו כולי עלמא בני מתי גינהו? אלא, בן איש חי - שאפילו במיתתו קרוי חי; "רב פעלים מקבצאל" - שריבה וקבץ פועלים לתורה; ו"הוא הפה את שני אראל מואב" - שלא הניח כמותו לא במקדש ראשון ולא במקדש שני; והוא ירד והפה את הארי בתוך הבאר ביום השלג" - איכא דאמרי: דתבר גזיזי דברדא ונחת וטבל, איכא דאמרי דתנא סיפרא דבי רב ביומא דסיתוא. (ברכות ד ע"א; יח ע"ב)

אם עד כה למדנו שהחרב הייתה אצל הגיבורים הללו רק לעת מצוא, מוסיפים חז"ל קומה ומלמדים שלא רק שאין המלחמה אומנותם אלא שאומנותם תורתם. מדרשות הפסוקים עולה שתיאורי הגבורה הם תיאורי מלחמתה של תורה, וכי בגדולי עולם עסקינן, כאלה שהעפילו לגבהים במידות, בגבורת הנפש, ובעמלה של תורה.

עשרה בטבת

צום עשרה בטבת מופיע במפורש בנביא כיום שבו סמך מלך בבל על ירושלים⁸. בסליחות לעשרה בטבת של בני אשכנז מופיעים עוד שני אירועים שעליהם נקבע הצום: "אֲזַכְּרָה מִצּוֹק אֲשֶׁר קָרָאֲנִי, בְּשָׁלֵשׁ מִכּוֹת בַּחֲדָשׁ הַזֶּה הַכְּנִי". שני האירועים הנוספים הם תרגום התורה ליוונית בימי תלמי המלך, ומות עזרא הסופר.

מעניין שבתרגום לדברי הימים המיוחס לרב יוסף, מופיע אירוע נוסף, ומצוין שגם הוא קרה ביום עשרה בטבת:

בְּנֵיהָ בַר יְהוֹנָדָע בַּר גִּבְרָה דְחֵיל חֲטָאִין, וְלִיהַ עוֹבְדֵינן טְבִין מִן קְבָצָאָל. הוּא קָטַל יַת תַּרְיִן רַבְרָבִי מוֹאֵב דְהוּוֹן דְמַזְנָן לְתַרְיִן אַרְיִוֹן תַּקִּיפִין. הוּא נָחַת וְקָטַל יַת אַרְיִוֹא בְּמִצְעָה גוּבָא בְיוֹמָא דְתַלְגָּא. הוּא הָוָה צְדִיקָא רַבָּא דְלֹא הָוָה דִּיכְמָה לָא בְּמִקְדָּשָׁא קְדָמָאָה וְלֹא בְּמִקְדָּשָׁא תַנְיָנָא. יוֹמָא חָדָא דְחֻקַּת רַגְלֵיהָ בְּחִירוֹנָא דְמִית וּנְחַת לְשִׁילוּחַ וּתְבַר גְּזִיזָא דְכַרְדָּא וּטְבַל וּסְלִיק וּתְנָא סְפָרָא דְכִי רַב הוּא סְפָרָא דְאוּרִית כְּהַנְיָא בְיוֹמָא זוּטָא דְסַתְנָא בְּעֶשְׂרָא יוֹמִין בְּיַרְחָא דְטַבְתָּ. (תרגום לדברי הימים א יא, כו)

האמורא רב יוסף קושר את תיאור גבורתו של בניהו בן יהוידע ליום עשרה בטבת. ובין אם מדובר על גבורת המלחמה כפשוטו ובין אם על גבורת הרוח במלחמתה של תורה, צריך להבין את ההקשר לעשרה בטבת ומה ראה התרגום לציין את התאריך.

גאון עוזכם

בתוך פסוקי הפורענות של פרשת "בחקותי" אומרת התורה: "וְאִם עַד אֵלֶּה לֹא תִשְׁמְעוּ לִי וְיִסְפַּתִּי לְיִסְרָה אֶתְכֶם שְׁבַע עַל חַטֹּאתֵיכֶם: וְשִׁבְרֹתֵי אֶת גְּאוֹן עֲזֹכְכֶם...".⁹ במדרש תורת כהנים הביא מדברי התנאים שלוש אפשרויות לביאור המילים "גאון עזכם":

"וְשִׁבְרֹתֵי אֶת גְּאוֹן עֲזֹכְכֶם", זה בית המקדש, וכן הוא אומר: "הִנְנִי מְחַלֵּל אֶת מִקְדָּשִׁי גְּאוֹן עֲזֹכְכֶם" (יחזקאל כד, כא). ר' עקיבא אומר: "וְשִׁבְרֹתֵי אֶת גְּאוֹן עֲזֹכְכֶם", אלו הגבורים שבישראל כגון יואב בן צרויה וחביריו. אחרים אומרים: "וְשִׁבְרֹתֵי אֶת גְּאוֹן עֲזֹכְכֶם", אילו הגיאים, שהם גאונם של ישראל כגון פפוס בן יהודה ולוליינוס אלכסנדרני וחביריו. (ספרא בחוקותי ב, ה, ב)

התנאים שחוו את החורבן הנורא פירשו שפסוקי הפורענות מדברים על השבר הגדול שהיה בימיהם – חורבן בית המקדש, וכן על מותם של האחים פפוס ולוליינוס שניסו לבנות מחדש את בית המקדש ברישיון אדריאנוס¹⁰. יוצא דופן הוא פירושו של רבי עקיבא, מה ראה לדרוש את המילים "גאון עוזכם" בהקשר של יואב בן צרויה וחביריו? נראה שבעיני רבי עקיבא יואב וחביריו, גיבורי דוד, מבטאים קומה של שלימות גאולית, המשלבת גבורה וזקיפת קומה לאומית עם יראת שמיים וגדלות תורנית. דבר זה משול כשריפת בית מקדשנו. גאוותם של

9 ויקרא כו, יח-יט

10 בראשית רבה פרשה סד

ישראל נפגמה בהיעלמות גיבורי דוד וממילא חסרה בהופעת שם ה', שעל ישראל גאוותו.¹¹ בעשרה בטבת התחיל החורבן. זה היום בו סמך מלך בבל על ירושלים. זה היום בו הודה והדרה של התורה הוסה, כשתרגמה ליוונית, וזה היום בו הסתלק מי שהיה ראוי שתינתן תורה על ידו, עזרא הסופר. ומוסיף בעל התרגום על ספר דברי הימים, רב יוסף סגי נהור צופה הגאולה, שאמר: "ייתי ואזכי דאיתב בטולא דכופיתא דחמריה"¹², שביום הזה התגלתה שלמות של גבורת החומר והרוח של בניהו בן יהוידע, סמל לשלמות של תורה וגאולה, איש חי רב פעלים. ביום עשרה בטבת בשעה שחורבננו מוטל לפנינו ואנו מצפים בעיניים כלות להשבת שכינה לציון, אנו נזכרים גם בדמותו של שר הצבא בניהו בן יהוידע המבטאת גבורה יהודית לאומית שלמה.

שנת תשפ"ד תיחרט בזיכרון הלאומי כשנה מטלטלת, ששיאה מלחמת שמחת תורה, שבה ספג עם ישראל מהלומה קשה, אולי הקשה ביותר, מאז שב לארצו, אך בתוך ההסתר הגדול זכה גם לגלות את עצמו בגדלותו. מיד עם פרוץ המלחמה, מאות אלפי חיילי מילואים צבאו על נקודות הגיוס בבקשה להיות שותפים במאמץ המלחמתי. רבים עצרו את ה"טיול הגדול" או את השליחות ושבו ארצה מחו"ל על מנת להתגייס. הלוחמים הללו הם בעלי משפחות, אנשי מקצועות חופשיים, אנשי ספר, תלמידי חכמים, אומנים, ומהנדסים. גם חיילי הסדיר לא גויסו לכל החיים; הם נערים בעלי חלומות ושאירות, המבקשים לממש את כישרונותיהם ויכולותיהם בכל מגוון תחומי החיים לאחר שירותם הצבאי.

סיפר נדבן מאחד הארגונים שמעבר לים, על שהופנתה לאחת החטיבות הצעה לשלוח רשימת בקשות להשלמת חוסרים ללוחמים, ובעוד הם ציפו שיתבקשו לסייע בעזרי לחימה והתגוננות, לתדהמתם ביקשו הלוחמים ציוד מלחמתי כמו: מפוחיות פה, גיטרה אקוסטית, רב מכר היסטוריוסופי עב קרס ועוד. חיילי צבא ההגנה לישראל אינם שכירי חרב ואינם גסים במלחמתם, הם אמנם כאריות בקרב, מחרפים נפשם במסירות ולוחמים במקצועיות, אבל

11 הגאון הרב ראובן מרגליות בספרו "עוללות" (עמ' 40-38) מקשה על דרשתו של רבי עקיבא, ושואל מה ראה להפליג אלף שנה קודם לתקופתו ולדרוש את הפסוקים על יואב בן צרויה שר צבא דוד? ומבאר בעל המרגליות, שרבי עקיבא מיצר על מות בר כוכבא ורואה בנפילתו חורבן מחודש, גניזת התקווה והחלוט, אך הוא מנוע מלומר זאת מפחד הרומיים. על כן השתמש בדמותו של שר צבא דוד ששכל בשפכו דם נקי בהריגת עמשא בן יתר, ובכך הוא מסמל את בר כוכבא מוביל המרד הגיבור, שנתפס גם הוא על דם נקיים בהריגת רבי אליעזר המודעי, אשר ישב בביתו והתפלל ולמד להצלחת חייליו של בר כוכבא.

החרב אינה טבעית להם ואינה שאיפת חייהם, היא גזולה בידם, היא אצלם מכורח ואילוץ. פרק מפואר במלחמה הנוכחית רשמו עשרות אלפי תלמידי ובוגרי ישיבות ההסדר, הישיבות הגבוהות והמכינות שהיו כעמוד האש ההולך לפני המחנה. לוחמים אלה "תנו סיפרא דבי רב ביומא דסיתוא" בעת המלחמה, ועל כך תעיד כמות מסכתות שוטנשטיין בכריכה רכה שהודפסו ללוחמים, והם אלו שגם אחזו בחרבו של האויב והרגו אותו בחרבו.

בתפילת על הניסים אנו אומרים "מסרת גיבורים ביד חלשים ורבים ביד מעטים"; לכאורה זהו ניסוח צורם: וכי מה שייך לכנות את היוונים הרשעים "גיבורים"? הלא המכבים הם הגיבורים! אלא שאנו מתייחסים לשכירי החרב היוונים כגיבורים מקצועיים, ששפיכת דם זו מלאכתם. ואילו בני חשמונאי הם מילואימניקים, יהודים טובים שעזבו איש איש את אומנותו ובאו מהערים והכפרים ללחום את מלחמת ה', אך הם אינם נראים כצבא מסודר וכגיבורים מאורגנים. הקב"ה נותן את הגיבורים שכירי החרב ביד ה"חלשים", החמושים בגבורת הרוח.

חורף שנת תשפ"ד. שפתותיהם של דוד וגיבוריו ובניהו בן יהוידע דובבות בקבר.